

БОЙОБУЙ ДОБОТТОРУН САНААН УЙАДЫЙАРА

Сэрийн кэмгэр, кэншигтэн төрөөбүт дьон билигш хайы-үйэ сааһыраа, кыл эбалэра, эһалэра буоллубут. Улуу Кыайыы 65 сылынан таптыыр, ытыктыыр аҕабытын, Ленинскэй комсомол, сэрий уонна тыыл ветера-нын, сэрий 2-с группалаах инбэлигитин, Ленинград куорат оборонатын кыттыылаабын. Аҕа дойдуга сэрийгитин 1-кы степеннээх, "Слава" орден 3-с степеннээх орденнарынан, үгүс бойобуой мэтээллэринэн наҕараадалым-мыт Советскай Армия байыаһын Баранков Иван Егоровичы ахтан-сана-ан ааһыахпыттын баҕарабыт.

Бийлгч арабыт Иван Егорович 1917 с. Чурапчы уонна Таякта улуустарын нийэ ардыларьар сытар, урукжута 1-кы Хайахсыт, бийлгитэ Кытаанах Арыылаапар Георгий Августьевич уонна Пелагея Ефимовна Барашковтарга төрөөбүтэ. Агата эрдэ алаһ, 7 ололоох соруктаах ийэ-эрийдилэ, оро сааһыттан олох кыһалатын, ыараханын билбитэ. Ол иһин олоһо дуулуурдаах, бистэ-кэрүүтэ тардыһылаах, туруоруумут сымалын сиэтиһэр, тулуурдаах, дьон-сэргэ кыһалатын истинник ылынар, өйдүүр, кэмгэ көрүстөөх буола улааппыта.

Эдэр сааһыгар, уллар-хамтаска сыстасар буолан, комсомолга киирэн нэһилиэгэ сайдарын туһугар үтүс үлэни ыһыһыта: кулууп сэмэстэһиинэн, үөрэр суохтары үөрэтэһиинэ, ыраас ологу тутуһууга, нэһилиэк сэмэстэтин секретарынан, холбоһуктааһыны тэрийиэгэ, араас түһээнэрэ хомуууга ур агентынан үтүс суобастаахтык үлэтиибэ. Дэлэр дарааһы, дыно-сэргэлэ аҕабытын "Комсомол Уйбаан" дигэн ытыктаан ааттыахтара дуо?

1940 сэлга дээрн колхозна УТФ сэбиали-
сэгийн, солбулар председателин үлэни
сылган комсомол путежкатын Дюжуус-
найга үөрэхсэ барыга. 1940-41 сыллааг
үөрөх дыйлаар тыа хааагшисыбатын төх-
үсүмүн бүтээн, салгыг подрабавона үөс-

но сымдаан, 1941 с. атырдах айын 6 күнүтөр Советская Армия кавестигер ынгырылдылар. Онтон садалааомыга сарын ыар күтүсө, кыргыс хонкуутулар, уот үбүтөр сымдааны. Ага дойдуга илсин ытык илһин, бээрбит андаарын тодоуу.

Ийн хэмтэ гүйн төрөөбүт түлээлэгтэн чутас дьонноро, аймхастара Барашковтар 10 юһи, Карсанаевтар 4 юһи уола, эхнэрлэлбэбэстара, Уопсайа, адыбэт байгата нислэйхэтээбэбэстара, Арымаахтан барыта 57 юһи сэрэгт кытгыбыт. 17 юһи кыргыс хонугуттар октубут, 2 юһи сурага суох сүлүт, 10 юһи сэрэгтэн улахан бааһырылвах кэхбиттэр, 7 юһи эрхилэн баран албуттэр. Бу дааныйдар адыбэт 1964 с. кулун тутар 15 күнүнээр сүлүлүүтүтэр бааллар.

Арьсгэб Дьонсуунайтан сориата ытырыл-
лан, Дьокуускай, Мэнэ-Ханалас, Уус-Алдан,
Турааны, Нам, Таатта ылыччтарын жыта
"Якутия" борохуотунан 1941 с атырдах ыһы-
тар эрбидэхтэни айнаппан, элбэх хонугу
сүтэрэи Забайкальский байыаннай уокурук-
ка, Иркутскайа тигээлэлэр. Конжооторун
жыта барыларын тус-туска чаастарга - Ир-
кутскайга, Читага, Мамлаага таргатааллар, өл-
төн биһиги арьсгэб Улан-Удэ куоракка "Ста-
нин дьонжоннаан 551" дүс чааста утаарыт-
лар. Кытаас бигриэмэрэ үс ый курдук уерэан
спонист, кылаарикт илэтин ылан, ол байыан-

ний дэсүүмүүдээр суулдтар. Огтон барил-
рын фронтыг бэлтгэлтэр. Агаарыг дайду хоту-
гуудуу-араа өгчгүдэр бээр Ленинградский
фронт 194-е чааһын 14-е удирхай гвардей-
сий бирезадэтын стрелковой полкыгээр
түбөөр Кавказын кытта биеэр Нам ороюуеу-
мчактатара - фашистовый техникээр студен-
на Савва Тихоном (радист), Матвей Павлом
(связист), уруксуута учуутал Петр Иванов
(связист) бээр баталыонна, ротай суудуу-
лаабыгтар. Агаарыг күүлээр жиннэн
дээлгэлэрын бэлбэт этэ, роталара биеэр
инин, тус-туһууан аяадыа, отделениера сын-
лаабыгтар.

Иван Егорович сөрийнз сэлдэвчбэтэн бэлхэжэ жэжсэн сэлдэвчбэт этэ. Арай Кыяныг быраалхылыгастарыг бичхэ сөрийнзжэ табаркытарын аһыһын уйдыһара, ахтары "Икэйтарыг жэмэжэ, 1941-42 он кыргыһаһан үкэс кадровой буоһунлар төрөйдүү кыргыһалтара, күн сириттэн эрийдлөттөн баргыһтара. Икэйжэ-куһан өлбүт довтолгоонилз харакхылан жорбүтүм, чүүр кулаакхылан икэйбүтүм. Үгүстэри кыпта, бэстэх түтэн-нэр буулгартып да иһин, бичрэг сэлдэвчбэтэм Олору суурыйталаабыт, бэлхэжэбэт блокһан-тун, хомбоһух иһин, уордарбэлым. Жиншери уонна араас бэйһыманнары санатаһымма нымэрбэлэрим тулуйбэттар, ойбүттөн тыхса-бэттар, үбүн көтүтэлээн". - дэһэ буолла.

Білімни арибел суруйан хааларыбыз ак-
тыгыбыз аакташтыгына, сэрим-мар сыйлар
хаан тохтуулаах кыргыныны конууту харах-
галыктар илэ нестерөө дылы Ленинградский
уобаласка кыргыз Вышневый Володек, Болоско
Окулова, Малый Вешера, Тиханец, Колпун-
нин, Воксингосковский дэргэбинилери, станция-
лары төттөрү-таары ылым-биярын хабыр
кыргыныналарыгар аккитте чэгичкитте
бааһырыта. Эмгэжени баран фронтутар
таарыта. 1942 с. мууе устарыа Киреэтин устан

Тосго станци, хуурт нийн төврсвэз ыра-
ханын бадхар, зыбалыг буган дайду-
гар төмүбүтэ. Кини бу алдархайдах сэрэг-
гэ кытыбт бэлдэргэсэн, лараралдары-
нан: Ара дайду сэрэгтн 1-кы стегислэж, ар-
дны, "Албан" 3-стегислэж ормол, "Тер-
мисины Кыайын нийн", "Кыбиснэх үл-
тэи нийн", "Лениград оборонатын кытмы-
лалт" үлдэ байбүдү мэткэлэи бугаллар.

Арайш сэрэгтэйгээ тийнхэн дэ бараг нэрүүт хайвхайгшлыг бэлтгэн урлахан нийгмийн төл-
лөрлөгтэй. Ол курдук, 1943-45 он Чуралч-
ЫБС-ИКС райкомун секретарьлан баялар-
данас үлхэлзбөгтэй. Ол хэвч Чуралч-ЫБС-
РЗК-д үлхэлзэн истэвч, сүүлчүдэн Казайн
райпотугар сэрүлзүгчкэ отделигчар анхнан
1945-50 он үлхэлзбөгтэй "Холбоо" Тийгвэр
Молотов нагшлан бадансүүлүг холхон баяр-
лангшлыгын председателигчар анхнан 4 сүүл
үлхэлзбөгтэй. Олгон сайн оройун сэрэгтэйг
уогсай отдел сэрэгшлэсчигчар, суол уогсай
арасай промышленный, хайвхайгшлыгчар тэ-
риглэлзгичэр кууш хайварынан чигсэр-
хик үлхэлзбөгтэй. Энбөгт Мян Егоровчигчар
нэгч 50-тан тэхсэ сүүл үгч үлхүгчар сэрэгш-
лэсчигчар.

Адыбыт 1944 с. Мугудайтын тартуулаах маҕаһыттан кыскаары, бастакы транзиттык кыһаҥы, Пермьтоҕа Матрена Максимовнаҥы тартууан кэргэн ылбыта. Ийэбэт эмэ бэйэтэ туһунаан суоллаах-иистээх, историктаах кыһаҥы эҥэ. Күһүлэр 4 оруну төрөтөт, 17 сүүһүмүттүрө, билигин 19 хос сүүн баар. Ийэлээх адыбыт кэрэктөрүнн ыһыах ордор, сүүһүтүр араас иҥин билиһиннэһилэр, сорохтор үөрэнэ сылдьааллар. Билигин ортобугулар кэрэктэр, укууталар, илгиктэр, ыдыа, программист, научный сотрудуһустар бааллар.

МИРОКОПЬЕВА,
СИДЕГТЯРЕВА, мэры города
Дюссельдорф

ЧУОРААН ЧУГДААРДААХ ДЬЫЛГА

Улуу Кыяйды 65 сылынан бийиш арабыт, энэбит, улз, сэрим ветерана Николай Санвич Соловьев туһунан ахтан-санаан ааһыахпытны баһарабыт.

Орто үөрэхтээнигийн иһин охсуһуу 1931 сылтан садалаан уһууһууһун 39 сыл устата барбыт. Ага дойдун Улуу сэриитин толоонугар охтон бу түөрт түһүмүрүөн ыһылыһыт охсуһуу тирэх туочукатын туруорууга тиийбэтэхтэр. Уоттаах сэрииттэн ордон тиийбэттэриттэн биһирдэстэринэн Саха АССР оскولاتын үтүөлээх учуутала, РСФСР норуотун үөрэҕириттин туйгуна, Саха АССР Ыччатын бочуоттаах наставнига, Чурапчы улуһун уонна Хатылы нэһилиэгин Бочуоттаах гражданина Николай Саввич Соловьев буолар.

Кини 1933 с. Болтоно начальнай оскулатын сэлбидиссайнэн, 1935 с. Кытаанах 7 жылдастаах оскулатын директорунан, онтон оройуонга баастагы орто оскула директорунан үлэли сымдыабыт. Ара дойду Улуу сэриитэ сааланарын кытта армияга кырдыхаа ыйын 12 күнүгэр Ийэ дойду күүмүскэлгэр ынырар бобиэсэни тикээрбиттэр. Николай Саванч Малыга султан ордук, Саха сириттэн армияга тийбисччилэри 120 мл. миниметска үөрөтүөт, сержант званиеламмыт. 1942 с. алтыныһыт лейтенантаары бөлөмнүгэр оскулага ыһпыгытар.

Курский-Орловский торон
согуруу конлитор өстөөх Харьков,
Белгороды быдыабыт кулуу ту-
тардаары улахан хардары кизен-
кириилтип тохтотон барап, Воро-
нежская фронт немецтер сайынты
кизен кирииллерин көрө
бөдөрөгүнү тутар түбүзгө салды-
ар көмүрү эбит. Николай Савич
33-с армия 241-с стрелковой див-
изияты 1010-с полкатыар 122 мм
гаубицалар батареяларыар түбөс-
түп, бастагы орудие малочитанын
азаабыттар. Атырдык ыйын 3
күнүтүр Воронежский уюна кизен
кириини кэтэһэн омурбут сага
Степной фронтар сарилар өстөөх
торус көс халычнаах оборонаты
тор сөрүгүн барбыттар. Иги фронт
12 тыһыңгыч орудиелардан би-
ридестер - Николай Савичнаах га-
убицалар өстөөх үрдүтүр өлүү ую-
тун ииси частан ордук суусуубут.
Николай Савичнаах ага-сула су-
сх горойдуу өлбүт дорлоторун
мөмөн, хааныах баастарын ыга ба-
нын өстөөх уотун самаран, кизен
иһэр сөрүмүзгө суулу аһан, Бело-
род арда өтүгүн Харьков дизи-
дүүлүруйан испиттэр. Атырдык
ыйын 17 күнүтүр конлитор өстөөх бу-
омбалаанылар түбөспүтүр. Кизен
аһага халлаан анынгар сытан
өйдөмүт, ииси атаар улахантык
баһырып, Тамбов куорак 5353
Министерствыга амтэмилт.

калзат, үлэ үеһүтэр туспул. Мындааһыа сэттэ кулаастаах оскуолалыгар директорунан аһаммыт. Ончолоро дойду үрдүнэн кизинник тардаммыт. Федотовский уонна Черепановский биччылыһары джигтисэргэр кизинник өйдөтүүтэ учууталлары кууска тардыбыт. 1945 с. күһүһүтэр Коммунистическая партия кэжэтигэр көөрбүт. Мындааһыа оскуола уонна детдом үлэлэтин бисе ситтэргэ кэллэрбүт.

Үерөх мазирга Семен Семенович Скульский 1948 с. Диринг детдомун директоруна анылар. Николай Саввич детдомнар туохтан матчыбууттар туунаа савактан суруйбууттар Семен Семенович ту-та үп-харчы мөрөн хардарбыт. Ула сүдэрэбэстээн барбыт, кылгас кэм илгизэ остолбуой, олоор дыа, баанньык, араас көмө тутуулар сарыаамыттар Чуолан учуутал-лар детдомга сыдьан араас дыаһаллар, үлэни ыһар буолбу-тар. Онон үерөх-иһтин үлэтигэр кы-ны коллестива ыһса биригэ үлэ-лэһиһиһэ ситиһиллэбит. 1951 с. олунньу ыһар райком пленумун, райком бэсрүтүл чилиһиһэ уонна пропаганда отделы сибэдиһеһи-һэти аһар. 7 сыл партейный үлэ-э үлэтиһэ.

[illegible][illegible]

Балагын өйний 1 күнэ Бастагы чусраан мөнгөхэти. Ниналай Саввин кутун-сүрүн калтары сибайа охсубот бешарынгыты оркула. Ол эрөөр бу тая сирин алуунд-данаарын калта үрөтөр-интэр үлэи, өкөс сибэстээнхэнтэ бастаа-лан суол тэлэн, республика үрдүгүн сураарыбыт атын оркула ээ. Му-гудай орто оркулаата республикага бастагы мөстөр тахсыбыт оруот аһал үүнүрөр учаастактаага, сле-сарий уонна етолорнай кылаастар-даах маастарыскыйлаага, крики-тардаах уонна 500 кууруссаны ин-тэр тыһаанах мүһүкүстэага, орку-лаага таржактаага. Улахан спорт-най саала түгүдүлэ тутара.

[illegible]

дары үлөлтөн барбыта. Спортка Хатылы спортсменнара, үрөктөнчилөр бастагы мнестар салшыы-быгыра.

1967 с. Николай Саввич сийлэгт хослут үлэйнг оскуоланы астарбыт Саяа үлэйнг үрөсг бүтэрбит учуу таллар кэлбитэр. Бүтэрин ийхэн 1 хүнүтэр Болговоттох, Мырылатан, Одуулуултан сийлэг сүхх орто оскуоланы бүтэринг охтор үрөсг кэлбиттэра. Үлэ үрүүлээхтнх сарлаамыт. 1962 с. балаан ийхэн 2 хүнүтэр Саха АССР Верховнай Советын Президиумун ийхэринан аарыгытар норуот үрөсг аригнээр үтүгэлэрин ийхэн "Саха АССР үтүгүлэх учуутала" аат нигэрэсиптэ. Онон юени сиргэ ийхэн буолан төрөбүт ийхэн, учуутал аналлы толору төлөбүтүнэн аарыгын аарылынна.

1977 с. Хатылыга Комсомол музейн тэрийгбтэ. 1978 с. ахтыныы 19 күнүгүр Саха АССР Увэрин миннэстерствота Хатылы аскулалтын музейа Комсомолсый Албан Аат музейнэ бэһыһыһыан официалнайдык регистрациалалыһытэ. 1982 с. бүтүүтүгү музей В.М.Ленин уонна Коммунистическая партия комсомол туһутар кыһамыһаларын туһунат, комсомол уонна граждандый сарык (1918-1923 сс), социализмы туугу уонна сайыннарыһа (1923-1940 с.), Ари дойдуну тэмүсүүр сарык (1941-1945 сс), нэүрүт хаһайыһыһыһыттын чөлүгүр туһунан (1945-1961 сс), спортивнай Чуулалчы уонна поруоттар дорродоһуударын туһунан барыта 8 разделлаһыһыта. Олорго 2500 экспонат, борт албох докумуннар, хаарыкжалар муһаһуллубуттара. Музей Комсомолсый Албан Аат 34 музейнэһытэ сибэстатар буолубта. Музей дьылгыттар 140 км. изиннэх салдаһын туугуну өнөрбүтү. 1990 с. ахсыннык ыһа үлэри көһүрбүтэ. Ити күрүк, өссө бири улахан дьылаланы сүһүгүр биһэтик туруорак, Николай Саввич 1991 с. бочуоттаах салыһаланыһа, дьэ, тахсыһыта.

1984 с. сайыншлар ОСКП райкомун пропаганда отделын сайынш Алексей Спирidonович Шиндигин: "Өзгич кыйыл көмүс сы байбарытын стадионга аттарар буулугут", - дигит. Арибег Николай Саввич ийбизиниз: Христина Михайловнадыл 1934 с. сайын ыл буулугутар. 30-тус сыллардаар ак тымыбайа комсомолкаларынган бирдестер, тыл уюна үлз ветерана Христина Михайловна, Саха АССР үтүлүк үчүтүл, сарин уюна политотпческый үлз ветеран, ыгачт кастамат, Чурапчы улуунун Бочуоттаах гражданина Николай Саввич Соловьевтар джонун-мааны кыл буулун одорбутура үлз алгырдых үбүтүлүн үкүр.

югө байнгон байгальгаар 10 уул, 10 мян-
ыс арван мянган, сахалын байгальч
тайгал, оролоруу, сизээрэн ба-
танынгаран, нилээх аяадыг
түхүүлгэ ортолугар уруй-айхал ор-
толуган илэрбэгээр, Аал уугу арь-
саага аламданын, аламданын
айхал тутай ЗАГС Бодолугуу илэр-
бэгээр суруулугуурын түхүүл-
гэн байнгон байгальгаар, бодолугуу
күтүлүбүт аламданын мэтээн тү-
тарбэгээр. Изи буулар, Чурагын
улуулугар бидин дэсэмүт бийр-
тарбаха баггарил нилээх дүгэ кар-
гаа, 5 ор тайгалуулах ийгэ, арга, 15
сиги уонга 37 хос сиги эбгэ, эбгэ
дэсэмүтээр.

1996 с. сайлалтын үеийн тулалд борт албх ыстатыйалары Чурагты улуунун "Сага олох", республика- таары Кылым хаймалттарга суруйи турардаах. Бийиги арабыт Николлай Савини 2000 с. Хатылы нэкилэтиэи Ханас Эйттигэр оххула коллектив- ын куулуун үтүгүзүкөн баларын туттаргыта. Ол баларыгытар иккэ сайын сайылаагыта. Сайлалт- таахыны Чурагты улуунугар эмсэ бастаахына көрүлсөн. Бэйитикэ- тахын халхуур көрдөрөт хас да ныл сайылыгы туттан сайын аагы тахсар буюулууда.

Билгийн гол сайныг нь Николай Саввич орлоро, сэнэнэрэ сайн аайн тахсан сир астаан, бальстан, одуруот аһын үүснээн, ылах нэрэн, аймлаһар сымдан кыһынтыга болонзонон кууе-кудах ылаһар. Адыбтыңар, эдэбестигэр махтанбыт муһура суох. Кини оһорон асгалт олгон, үгүө аһын орлоро, сэнэнэрэ уонна хос сэнэнэрэ нэдуһунтан көлүүнэһэр, үлгэһэн үтүгэр өндүү-санын сымды-кыһыт.

Ромашонгтар, Федоронгтар,
Кривошанкиннар, Солоньсвтар,
Мирикэйтэн, Дюксуускайтэн,
Чурапчыттан 5 ороно,
15 сканнэра, 37 хос сканнэра.

Автор сургутар элчилэр санаа
редакция позициятыгар калдын аап
тубайар буолбуттар. Сургутар
ыйыклар чаччылар
кыдынаахтарыгар элчигинин
автор тус бэйэти сүтэр.